

Художня академія,

яку створила
«душа,
що страждала
від любові
та мистецтва»

Лариса МАРЧУК

67

Є люди, які приходять у цей Світ задля ідеї, на реалізацію якої покладають усе своє життя. Лише коли покидають цю Землю, то зорана ними благодатна нива дає рясні плоди. Художник із світовим ім'ям Адальберт Ерделі, окрилений ідеєю, випереджаючи події на 65 років, на одному з будинків в Ужгороді повісив табличку «Академія». Нині Закарпатський художній інститут вважає 1946-й дату

свого заснування, хоча статус вищого навчального закладу він здобув тільки 2003 року.

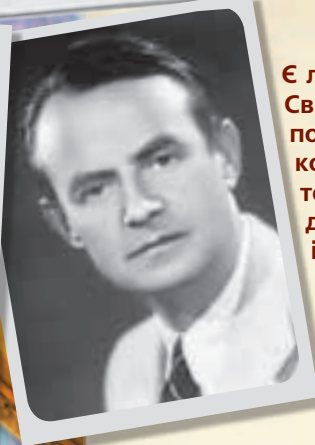
Про те, як народжувався перший мистецький виш в Ужгороді, розповів журналу «Віче» ректор Закарпатського художнього інституту, професор, заслужений працівник освіти України Іван Іванович НЕБЕСНИК. Він – автор монографії про життя й творчість художника Адальберта Ерделі, 120-річчя від дня народження якого відзначаємо у травні цього року.

– Іване Івановичу, коли в Адальберта Ерделі з'явилася ідея створення художньої академії?

– На межі XIX–XX століть загальну середню освіту або середню педагогічну освіту на Закарпатті місцева молодь могла здобувати переважно в гімназіях і семінаріях Ужгорода й Мукачєвого. Ці навчальні заклади не мали своїм завданням готувати майбутніх художників. Але так склалося історично, що вчителі малювання, які працювали в цих гімназіях, були непересічними особистостями, здобули освіту у Віденській та Будапештській академіях мистецтв, тож ривень духовної культури не дозволяв їм абияк ставитися до викладання свого предмета – малювання, а як педагоги вони мали розвинене почуття самоповаги. На вчителя рівняються, його наслідують – саме такими були засади педагогічної освіти. Зрештою, і в суспільстві з особливою повагою ставилися до фаху вчителя, він був у пошані. На той час батьки для своїх дітей бачили дві престижні й доступні професії – учителя й священника.

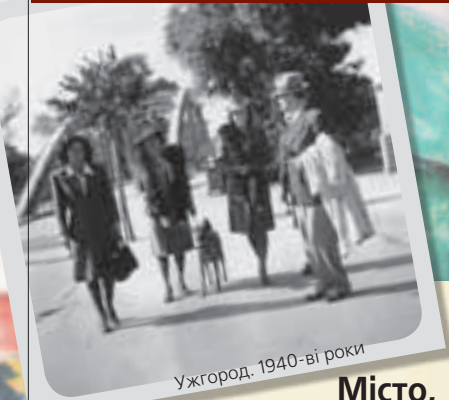

Група закарпатських митців – засновників художнього інституту (зліва направо стоять) Йосип Бокшай, Федір Манайло, Андрій Коцка, Адальберт Борецький, Адальберт Ерделі, (сидять) Ернест Контратович, Олександр Петкі

Будинок культури та друку (1942 р.). Закарпатський художній музей ім. І. Бокшая

Ужгород. 1940-ві роки

Місто, яке в полудень п'є каву і читає газети

Чарівне Закарпаття приваблює красою багатьох приїжджиків. А Ужгород рік у рік набуває дедалі більше нових принад і вишуканості. Сьогодні нікого і ніде не здивуєш частуванням запашною кавою. Та в Ужгороді все це відбувається з особливим пієтетом. Коли прибуваєш сюди ранковим київським потягом, то легко знайти в місті кав'ярню, яка вже відчинена, і насолодитися смаком справжньої закарпатської кави. В Ужгороді по-особливому шанують життєдайний вплив ранкової кави. Дехто застав часи, коли тут смакували ще й полуденною кавою. Щоправда, це було властиво розміреним 30-тим роком минулого століття. Такі неквапливі будні Ужгорода описав у своїй подорожі американський письменник Ерскін Колдуел: «Місто без фабрик із населенням 25 тисяч чоловік жило по-своєму. Жителі прогулювались по проїжджій частині вулиці, а не тротуарами, бо в Ужгороді було всього кілька автомобілів. Місто працювало з 5-ї години ранку до полудня. Воно пило каву і читало газети до 2-ї години, а тоді обідало. Після обіду воно відпочивало до 5-ї години, а тоді знову працювало протягом трьох годин. О 8-й годині воно вечеряло й лягало спати».

Саме в таку атмосферу спокою повернувся художник Адальберт Ерделі після чотирирічного навчання в Мюнхені. Він, молодий, безмежно талановитий, елегантний, працював учителем у місцевих гімназіях та семінарії. Спочатку викладав малюнок, ручну працю і навіть гру на скрипці...

Саме уроки малюнка в гімназіях і вчительських семінаріях стали визначальними у виборі фаху цілої плеяди майбутніх професійних художників Закарпаття. У першому десятилітті ХХ століття в Мукачівській гімназії здобули загальну середню освіту засновники закарпатської мистецької школи Адальберт Ерделі та Йосип Бокшай. Під впливом свого вчителя малювання юнаки й вирішили здобувати вищу художню освіту. Адальберт Ерделі та Йосип Бокшай закінчили Угорський королівський художній інститут. І основні зрушення в розвитку художньої освіти протягом 20–30-х років ХХ століття на Підкарпатській Русі ми небезпідставно пов'язуємо з початком педагогічної діяльності Ерделі та Бокшай в Ужгороді. Викладаючи малюнок, А. Ерделі в Ужгородській півчо-вчительській семінарії, а Й. Бокшай в Ужгородській реальній гімназії вирішили об'єднати свої зусилля і з 1927 року найобдарованіших творчо учнів стали запрошувати до приватної суботньо-недільної Публічної школи рисунка. Саме тут ціла плеяда майбутніх художників ознайомилася з основами рисунка, композиції, історії образотворчого мистецтва й розпочала шлях до його вершин. Це Андрій Коцка, Адальберт Борецький, Ернест Контратович, Золтан Шолтес, Андрій Добош, Василь Дван-Шарпотоки. Наступним кроком, що закріпив формування творчих сил у регіоні, було створення в червні 1931 року Товариства діячів образотворчого мистецтва на Підкарпатській Русі на чолі з Адальбертом Ерделі. А вже в жовтні 1931 року правління Товариства з ініціативи голови оголосило про відкриття курсів із рисунка й живопису з оплатою 40 крон на місяць. Важливою подією в житті колективу митців став приїзд в Ужгород Федора Манайла, який здобув вищу художню освіту у Празі і почав педагогічну діяльність в Ужгородському ремісничому училищі.

– Отже, згуртував закарпатських митців Адальберт Ерделі. Навпевно, якісь події спонукали його до цього. Ерделі організував фахові курси, вочевидь, що наразі не йдеться про бізнес-план, хоча 40 крон за навчання тоді були чималою сумою.

– На той час Ерделі вже показав світову персональну виставку в Мюнхені у найбільшому виставковому центрі «*Glaspalast*». Стажування в Німеччині, перебування в Італії, дворічне творче відрадження до Франції, виставка в Парижі на Єлисейських полях та у Бельгії – усі ці події спонукали митця до переосмислення суспільних і творчих

Майстер-клас в художньому інституті

процесів, до оцінки самобутнього потенціалу рідного краю. Тому після повернення із Франції він долучається до активної громадської, творчої і педагогічної діяльності. Адже йому є що розповісти своїм учням, він бачить благодатний ґрунт для своїх замислів, прагне віддати отримане – талант, енергію – усю любов своєму краю. Він переживає за руйнівне майбутнє, переконаний, що вже йде війна за душі талановитих художників. І, як може, згуртовує їх, спрямовує у творче русло. Сам же Ерделі не є такою сильною особистістю і потрапляє в пастку депресій – «душа, що страждає від любові й мистецтва», – пише він про себе.

У 1939 році творчому процесу митців перешкоджає Друга світова війна, приєднання Закарпаття до Угорщини. Деякі художники чеської національності змушені були покинути Закарпаття, але спілка на чолі з Ерделі залишилась і навіть організовувала пленери. Після Другої світової війни в Ужгороді зібрався колектив художників з великим творчим потенціалом, у планах якого було й створення вищого художнього навчального закладу. Про організацію інституту чи академії Ерделі вів переговори з радянським керівництвом краю та Спілкою художників України.

– Саме тоді Ерделі завчасно повісив табличку «Академія»?

– Улітку 1945 року з Києва приїхали художники Василь Касяня, Микола Глуценко, інші митці, а також міністр освіти УРСР Павло Тичина. Ерделі підшукав приміщення для майбутнього навчального закладу – будинок дівочої вчительської семінарії і прибив табличку «Академія», а восени 1945 року тут навіть проводили вступні іспити в інститут. Проте ідею про вищу школу влада не підтримала, згоду одержали на відкриття державного художньо-промислового училища. Першим його директором було призначено Адальберта Ерделі. З будинку, який він уподобав, зняли табличку «Академія», а приміщення віддали партійній школі.

Та окрилений Ерделі не припиняв планувати, прагнув розвивати в училищі два академічні напрями мистецтва – живопис і скульптуру. Та влада вимагала підготовки майстрів ремісничих професій. Тому перше відділення назвали відділенням художнього розпису і його очолив Фе-

дір Манайло, друге відділення – художньої обробки дерева, де скульптуру викладав Іван Гарাপко. Лаборантом-різьбярем тут став Василь Свида. Фахові дисципліни – рисунок, живопис і композицію – викладали художники Ерделі, Бокшай, Конратович, Борецький, Петкі. Всі з ентузіазмом узялися до роботи, але відразу відчули утиски й терор. Почалися масові репресії на Закарпатті проти німецького, угорського населення, проти буржуазних націоналістів, греко-католицької церкви, творчої інтелігенції. Апогей наступу настав у березні 1949 року під виглядом «нищівного удару по агентах імперіалістичної реакції та безрідних космополітах». Вістря удару було спрямоване на видатних особистостей Закарпаття, серед них був і Адальберт Ерделі. Його усунули від керівництва училищем та обласною організацією Спілки художників. Його творчість критикували. Саме училище змінило профіль і назву, бо мало готувати фахівців із декоративно-прикладного мистецтва. Тоді партія й уряд узяли курс на розвиток народних промислів – різьби по дереву, гончарства. Усе зводилося до навчання виготовляти сувенірну продукцію, відтак 1965 року училище підпорядкували Міністерству місцевої промисловості УРСР.

– Коли вже у вас будуть нові Ерделі та Бокшай?

– Саме з таким іронічним запитанням до нас зверталось керівництво, коли ми прагнули всіма способами відбитися від чергових нападників. Та училище не мало навіть постійного приміщення, частина тулилась у підвалах. На щастя, низку заборон зняла гorbачовська перебудова: вдалося збільшити компонент академічних дисциплін, відкрити нові спеціальності. Починаючи з 1991 року нам постійно допомагав видатний митець, академік (він був ректором Львівської академії мистецтв) Еммануїл Мисько, який тоді очолював фахову раду з питань мистецької освіти в Україні. Це завдяки його підтримці ми здобули 1995 року статус коледжу з правом підготовки бакалаврів. Підвищення статусу вищого навчального закладу до другого рівня акредитації, відкриття спеціальностей «дизайн» і довгоочі-

куваного «живопису» означало, що треба тримати курс на відкриття художнього інституту. Але весь процес був дуже ускладнений вимогами уряду. До того ж без постійного приміщення ми не могли претендувати на зиватися вузом. Але ми працювали, готували документи, шукали фахових викладачів. За підтримки президента Національної академії мистецтв України Андрія Чебикіна, ректора Львівської академії мистецтв Андрія Бокотей, голови Національної спілки художників України Володимира Чепелика ми наблизилися до підготовки основного документа-розпорядження Кабінету Міністрів України. Його візували Андрій Чебикін, Андрій Бокотей, Іван Небесник у кабінеті шанувальника закарпатської художньої школи Олега Волкова, який наступного дня перейшов на посаду ректора Київського національного університету технологій і дизайну. Нарешті 15 червня 2003 року було підписано Прем'єр-міністром Віктором Януковичем розпорядження «Про створення Закарпатського художнього інституту». Протягом 2003–2004 років тривала напружена робота з ліцензування та акредитації інституту. Проте залишилася нерозв'язаною головна проблема – відсутність навчальних приміщень. Допомога прийшла від голови Закарпатської облдержадміністрації Віктора Балоги. Завдяки рішучим діям, які підтримали обласна рада, голова міста Мукачевого Василь Петьовка і мукачівська міська рада надали інституту приміщення в Мукачевому – палац князя Ракоці та в Ужгороді – колишню будівлю вчительської семінарії, на вході до якої Адальберт Ерделі 1945 року прибив табличку «Академія». Тепер наше завдання постійно тримати високий рівень академічної освіти, про яку мріяв Адальберт Ерделі. Кожного року ми проводимо традиційні Ерделівські читання – це міжнародні науково-практичні конференції, на які з'їжджаються поціновувачі мистецтва великого художника і закарпатської мистецької школи.

Тепер ми підготували до видання автобіографічні романи Адальберта Ерделі, його щоденники, які засвідчили, що в особі художника маємо ще й письменника, публіциста.

Зі щоденника Адальберта Ерделі

Про мистецтво

Мистецтво викристалізувало мене як людину, що стала одним цілим із Всесвітом, що бачить співзвуччя чудової гармонії буття.

У всіх видах мистецтва захоплююче потужним акордом, у якому зібрана вся краса мистецтва, є людське.

Тільки через мистецтво ми можемо стати людьми. Я ніколи не зважав на те, до якої національності належить митець. Я завжди бачив тільки людину.

Про світову війну

Голови, що сидять навколо стола, застеленого зеленим сукном, не мають поняття про те, чим є певна нація. Політичні бачення завжди дріб'язкові, егоїстичні. Вони ніколи не можуть бути об'єктивними, бо не знають тисячі народів світу. Через народжені дріб'язковими поглядами папери миру довгі століття ллються сльози з очей мільйонів людей. Усе це я пишу не як син одного народу, а як дух, що обіймає все людство.

Про релігію

Моє віросповідання не римокатолицьке, не греко-католицьке, не реформаторське, не конфуціанське, буддиське або іудейське, воно суть усіх віросповідань, всіх разом – це Любов.

Про життя

Я також начебто тягнуся до краси, біжу полем «недосяжності», а в результаті свого бігу опинюся там, де й усі люди. Я теж стану трухлявим деревом. І навіть ціною всього життя не зможу дізнатися про мету свого земного перебування, його причину. Можливо, ми повинні задовольнитися результатом п'ятихвилинного спостереження. Часом усе здається марним, а часом так приємно заспокоїтись у тій великій гармонії, що дає людині найбільше і що, по-моєму, залишиться назавжди у вигляді двох найбільших людських цінностей – любові і мистецтва. Це стало метою мого життя, бо таким я народився. І ця подвійна мета настільки зрівноважена, настільки гармонійна саме тут, де я став по-справжньому єдиним зі всім і через усе – сам з собою.

